

CAP A UNA DISCIPLINA POSITIVA

DIFERENTS NIVELLS D'APLICACIÓ

III Jornades “Menors en edat escolar: conflictes i oportunitats”

A continuació us oferim la ponència d'Isabel Fernández García a les terceres jornades sobre “*Menors en edat escolar: conflictes i oportunitats*”. La ponent aborda el tema de la disciplina escolar des d'una vessant “positiva”, amb un clar matís de resolució pacífica, que inclou tot un seguit de mesures i estratègies que afavoreixen la participació d'un conjunt ampli de membres de la comunitat en la resolució de conflictes, i amb una perspectiva educativa i conciliadora a l'hora de negociar.

CAP A UNA DISCIPLINA POSITIVA, DIFERENTS NIVELLS D'APLICACIÓ

Isabel Fernández García

Coordinadora Observatori Estatal de la Convivència

Secretaria d'Estat i Formació del MEPSID

Palma, 2 i 3 d'abril de 2009

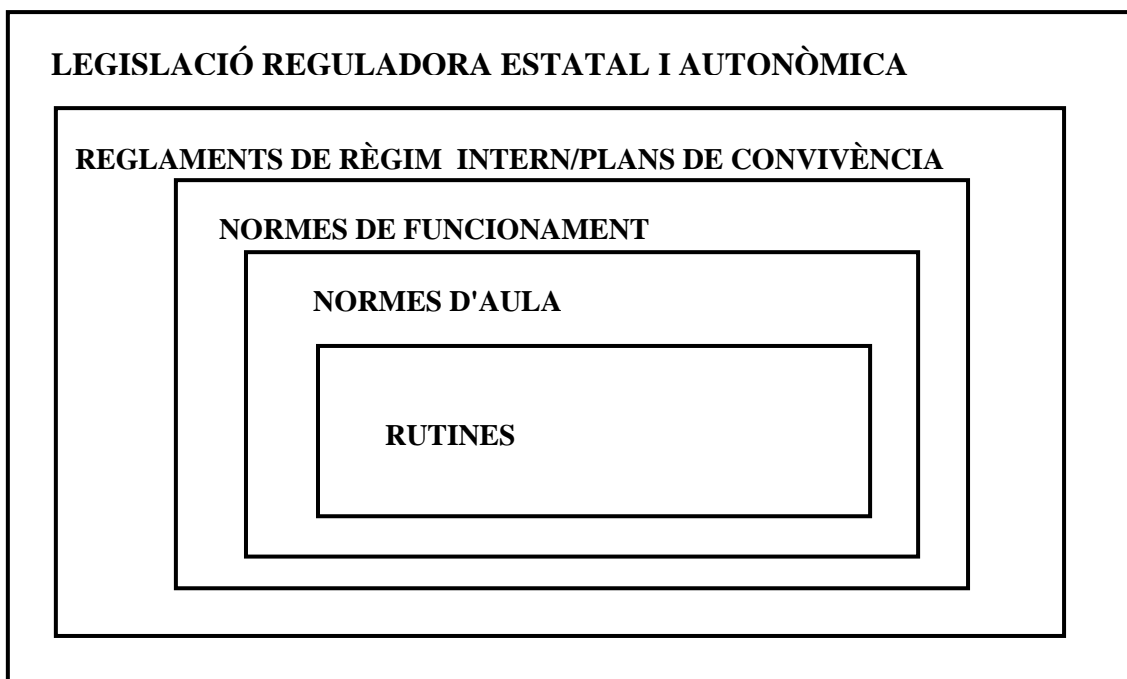
La disciplina escolar ha estat objecte d'una rigorosa normativa i interès en el medi escolar durant dècades. Actualment i atès el caràcter prescriptiu d'elaborar un Pla de Convivència, bé dins el Projecte de centre o bé de forma aïllada i pròpia, la disciplina ha pres un vessant preventiu a més de resolució sancionadora dels conflictes escolars. Dins d'aquesta tendència, parlem de "disciplina positiva" amb un clar matís de resolució pacífica, que inclou tot una seguit de mesures i estratègies que afavoreixen la participació d'un conjunt ampli de membres de la comunitat en la resolució de conflictes, i amb una perspectiva educativa i conciliadora a l'hora de negociar. Això no implica que el marc normatiu hagi relegat la seva capacitat de marcar límits i precisar un conjunt de normes al qual els membre de la comunitat s'han d'ajustar, sinó que, al contrari, els esmentats límits són tractats des de diferents estratègies i amb un clar matís recuperador.

Malgrat el fet que la disciplina és "el conjunt de normes i acords que mantenen la cohesió social d'una comunitat educativa que afronta la complexa tasca dels processos d'ensenyament-aprenentatge", hi ha diferents veus que apunten cap a formes diverses en la seva interpretació. Per això mateix, és essencial concretar el terme autoritat, la interpretació del qual dóna peu a diferents lectures en la forma d'obtenir-la i concebre-la i que repercuteix directament en la disciplina a l'escola.

L'autoritat té les qualitats i competències de lideratge, influència i poder, per la qual cosa "autoritat" com "la competència que té un professor d'influir en positiu per a la protecció i benestar de els alumnes, i amb això obtenir lideratge i credibilitat davant dels mateixos". Per la qual l'autoritat, és "la capacitat de guiar que adquireix un professor, quan vist pels alumnes, els ajuda a créixer com a persones creant confiança, consideració i respecte mutu."

Des d'aquesta perspectiva parlem de la necessitat de treballar la disciplina positiva que busca l'autoregulació i l'empatia tant o més que el mer exercici de l'acatament a l'autoritat. Considerem que hi ha tres grans objectius de tot mètode disciplinari: la recerca de l'autocontrol amb el qual l'alumne/individu serà capaç de respectar-se a si mateix, regular els seus pensaments i actes i respectar l'altre, això comporta una millora de la competència social i pel tant del desenvolupament personal de l'alumne, el qual implica la competència de reconèixer, valorar i formular percepcions precises dels resultats de les seves accions. En última instància és ensenyar a desenvolupar una moral autònoma que els permeti de fer judicis ajustats i prendre decisions per regular i adaptar les seves accions partint de les claus de l'entorn i el consens obtingut.

Des d'una perspectiva institucional és important analitzar els formats en què s'apliquen les normes, i els processos de regulació dels conflictes en el medi escolar. Així observem que es creen una sèrie de marcs de referència per abordar les normes d'un centre escolar. Establim cinc marcs bàsics que tot centre escolar ha de cuidar a l'hora de treballar la disciplina escolar.

Primer: legislació reguladora

El dia d'avui les diferents comunitats autònomes han regulat tot tipus de propostes per a l'atenció a la convivència. Certes mesures de tipus organitzatiu incideixen en la convivència i, encara que no directament vinculades amb la convivència, sí juguen un paper preponderant en la gestió d'aquesta i en l'ordenació de les mesures per prevenir la insatisfacció i la violència en el sistema escolar. D'aquí, que més enllà dels decrets de Drets i Deures dels alumnes, que usualment s'equiparen a mesures de tipus disciplinari, i els decrets sobre els plans de Convivència, la legislació en diferents àrees és d'especial rellevància per a l'ordre i la satisfacció a les escoles. Així observam com a les pàgines web d'algunes conselleries en legislació referida a Convivència s'inclou normativa d'atenció a la diversitat, dels programes de compensatòria i de l'organització dels centres i de l'estructura del currículum, entre d'altres.

Ara bé, hi ha dos grans temes o blocs que és privilegi exclusiu de la convivència, aquests són: els decrets de Drets i Deures i els decrets de Convivència o de

desenvolupament de plans de Convivència en els centres escolars. En aquest marc legislatiu, els enfocaments a les comunitats són diversos i les línies prioritàries d'actuació també. En algunes, es tracta de crear una sèrie de recomanacions posant èmfasi en la resolució de conflictes, d'altres recalquen la necessitat de mantenir una normativa graduada de lleu, greu i molt greu en què s'inclou un gran nombre de tipus d'incidents i es fixin clarament les passes a seguir en casos greus de ruptura de la convivència, etc.

També a causa de la necessitat de protocol·litzar una sèrie d'actuacions en casos d'abusos i maltractament entre companys, algunes autonomies han traçat uns protocols d'actuació en aquest sentit, o en casos d'agressions d'índole greu o de trastorns de conducta. En cap cas hi ha un consens en què totes les autonomies hagin acordat uns mínims essencials que s'han de preveure. Queda una feina important en aquest sentit de negociació i de consens sobre els elements clau que s'entenen per convivència i disciplina positiva a tot el territori espanyol.

En tot cas, els centres han de mantenir els criteris i enfocaments que es regulin en les seves respectives autonomies, i han d'intentar traçar les propostes que no confrontin aquest primer marc regulador.

Segon: reglaments de règim intern i plans de convivència als centres escolars

Els reglaments de Règim Intern són prescriptius, igual que el Projecte de Centre i els projectes curriculars. Usualment, els centres tracen a partir dels decrets de Drets i Deures dels alumnes i dels decrets d'Organització dels centres la normativa pròpia graduada i les funcions dels diferents estaments dins l'organització en la gestió dels conflictes, i en les responsabilitats del dia a dia. En alguns casos es tracen "plans positius", primers inicis d'una sèrie de mesures de tipus preventives per millorar-ne la convivència i, per tant,

promoure el "bon fer" i amb això prevenir la indisciplina o la mala conducta des d'un prisma clàssic.

Actualment, amb els plans de Convivència dels centres la situació ha fet un gir de 360° perquè s'ha afavorit una sèrie d'actuacions per fomentar l'autoregulació i el benestar col·lectiu i individual per sobre i complementari a les normes reguladores i de tipus sancionador. Fins i tot, dins el marc normatiu, s'hi han inclòs, en gran manera, reparacions de tipus social (ajudar en alguna cosa, netejar alguna cosa, etc.) i de tipus individual (reconèixer la culpa, negociar un conflicte, existir un conflicte, etc.). Això ha influït en els reglaments de Règim Intern ja que han hagut d'adequar-se a les novetats dels plans de Convivència.

Probablement, el més important dels plans no siguin els productes acabats, és a dir, les conclusions i accions que es desprenen de la reflexió grupal i els acords adoptats, ja que aquestes han de canviar any rere any a partir de la seva idoneïtat, la qual cosa realment és rellevant és el procés, que en si mateix és l'element transformador. Aquest exigeix un replantejament de la vida a l'escola i un treball en equip en què es conciliïn els interessos de diferents grups dins de l'escola. La convivència ha d'incloure i permetre donar veu al major nombre de membres de la comunitat i, per això, el procés de debat i reflexió en sigui en si mateix el producte essencial.

Quan els professors arriben als propis acords, aquests son més compresos, i per tant internalitzats. La institucionalització dels canvis derivats de l'anàlisi de la convivència està a anys a consolidar-se, i sempre porten canvis organitzatius i alternatives excloses. No s'ha de caure a atribuir les millores a un individu, líder i inspirador, sinó a un acoblament de bones pràctiques i sobretot de bones actituds que promouen accions encaminades a afavorir el bon ambient en el centre escolar.

Qualsevol Pla de Convivència promou un canvi qualitatiu en cert sentit, cap a algunes metes compartides en què la disciplina és només un apartat important, però interactiu amb altres propostes. No es pot tenir bon ambient d'aula, si no es brinden expectatives d'èxit, si no s'inclouen activitats motivadores i que en prevegin la diversitat, si no es fomenta el treball en grup i la responsabilitat en la marxa d'aquest. El bon funcionament d'un grup i l'assumpció de la norma, que provoca l'autoregulació i el respecte d'uns vers un altres és producte d'una infinitat de petites intervencions que produeixen un ambient satisfactori en què els límits són clars, i es respecta a tots els individus. El que és més important, entre ells es valoren i s'aprecien, les dues claus de convivència.

Per desgràcia els plans de Convivència, quan es noten com una imposició, els centres escolars els perceben com un producte burocràtic més que s'ha de fer per lliurar a inspecció. En realitat, és una oportunitat perduda o no reconeguda. Els plans de Convivència, indubtablement, suposen feina afegida, sobretot, anàlisi de la realitat, reflexió sobre les necessitats de millora, consolidació d'un pensament compartit, encara que no necessàriament unànime, i un camí a fer i experimentar. Són processos de millora, en els quals els centres que els utilitzen per a aquesta finalitat solen obtenir bons rèdits, com s'ha vist en infinitat d'exemples, com els guanyadors dels premis de convivència que estan aflorant a tot el territori espanyol.

Tercer: les normes de funcionament

Els centres escolars n'han que regular el dia a dia. El complex entramat organitzatiu i humà d'un centre escolar no es valora fins que es viu molt de prop, fins que es percep com una acció d'un individu, sigui pare, professor o

estudiant, i influeix en altres bandes del sistema en què mai se sospita que aquesta acció podria transcendir. Aquestes normes de funcionament són usualment elaborades per l'equip directiu i se sustenten en les mantingudes en cursos anteriors. En alguns casos hi ha canvis no significatius, en altres, quan hi ha canvis importants en l'enfocament de l'equip directiu o es tracen línies arriscades es produeixen canvis significatius i qualitativament diferents que estan subjectes a l'experimentació.

L'experimentació en educació produeix recel en alguns professors, sempre hi ha resistències als canvis dràstics i els centres solen anar pantant petits canvis que a poc a poc van traçant una tela diferent de la realitat. Les teories del canvi ens aclareixen que si aquests no són assumits en el col·lectiu que l'ha de dur a terme, el canvi no es produeix. És per això que el segon marc que estableix innovacions a l'aplicació de la norma o en l'enfocament sobre els conflictes sovint triga, o ni tan sols es consolida en els centres escolars, fins i tot passat un temps.

Les normes de funcionament són les referides a l'organització d'un centre per a temes relacionats amb la comunicació interna, l'ordenació dels espais i el temps, les responsabilitats de cadascú, i els entramats curriculars i d'avaluació que es repeteixen any rere any, entre altres. De vegades, s'inclouen aspectes relacionats amb les relacions entre col·lectius, respecte, autoritat, etc. Però en última instància els processos de regulació dels conflictes són part important en aquest apartat i s'inclouen en molts casos en el segon marc, en haver-se regulat anteriorment en els reglaments de Règim Intern o en els plans de Convivència.

A aquest apartat destaca, quant a disciplina, el procediment per organitzar i valorar els informes de mala i bona conducta dels alumnes. Sorprenentment, en alguns centres també es recullen informes positius per destacar la bona

conducta dels alumnes. Si s'articula coherentment i de forma consensuada i amb criteris clars sobre els diferents nivells d'intervenció, aquests són clau del bon funcionament del centre i de convivència. En aquest cas es tracta d'establir una sèrie de pautes que regulin el Marc cinquè i quart, és a dir, les rutines d'aula que impulsa i practica el professor i les normes d'aula que es mantenen en el grup classe. Aquests tres marcs estan profundament vinculats. No sempre, o en poques ocasions, els professors realment discuteixen, acorden i promouen accions consistents i compartides en aquests apartats, i sol regnar la interpretació autoritzada i en solitari del cap d'estudis, o en el millor dels casos, del cap d'estudis, l'orientador i un tutor.

Quart: les normes d'aula

Un dels factors claus per a la millora de la convivència és l'ambient de classe, el clima d'aula. La pertinença i implicació al grup classe són peces essencials en abordar un grup d'estudiants. Tenint en compte que els grups classe no són grups voluntaris, ni són en si mateixos més que una cohort d'alumnes d'edats semblants amb metes, suposadament compartides. Un primer pas essencial per al bon funcionament de la classe és la creació de grup. Això comporta el coneixement mutu, la inclusió i el respecte dels alumnes nous dins el grup, el tractament als diferents subgrups que qualsevol grup allotja, les responsabilitats dins el grup, el foment del respecte i la col·laboració entre els membres, les relacions amb els professors, l'actitud cap als processos d'ensenyament-aprenentatge, i els valors que s'han de consolidar com el respecte, l'ajuda, el companyerisme, la tolerància, la corresponsabilitat, la compassió i l'afecte. Aquests valors en educació són irrenunciables i tanmateix sovint afavoreix la competitivitat, l'individualisme, la comparació i el menyspreu d'uns cap a un altre.

Les normes d'aula poden jugar, i dic poden jugar, perquè sovint són infravalorades pels professors tutors o es consideren fets consumats, és a dir, les que han de tenir, perquè així són les coses, un paper estel·lar per fomentar aquest esperit de grup. Les normes d'aula són part dels plans d'Acció Tutorial, que organitzen i coordinen els orientadors i els caps d'estudi dels centres escolars, i solen tenir un espai d'una o dues sessions en el primer trimestre per a l'elaboració i producció. Ara bé, una vegada elaborades pels alumnes, se n'ha de fer un seguiment, un tractament, una rectificació dels acords i una valoració constant de la seva utilitat i implementació. Si la primera fase es resol en els centres escolars, la segona rares vegades està estructurada ni mantinguda, i se sol treballar abordant els conflictes en situació àlgida de crisi.

La prevenció dels conflictes a l'aula passa, entre altres aspectes, per la revisió periòdica de les normes i la negociació del seu incompliment. Molts professors manifesten que per què treballar-les, si després no es compliran. Argument que no valora la importància del procés de rectificació, de discussió i acords que tot incompliment suposa. L'assemblea d'aula, que amb tant meravella i consideració es porta a efecte en infantil, decau a primària, i és gairebé inexistent a secundària. Aquest temps tutorial és l'espai, entre altres, per gestionar els conflictes d'intensitat lleu, per detectar l'incipient, l'amagat i el preocupant per als membres del grup.

El potencial d'unir "creació de normes d'aula des de l'alumnat" amb l'"assemblea de classe", de vegades produeix recel pel seu potencial llibertari. Es creu que els alumnes destaparan o actuaran críticament cap al professorat i amb això es pot perdre l'autoritat. No obstant això, si l'alumnat aprèn i consolida models d'escoltar i negociació apropiats, sovint és tan o més crític amb ell mateix que amb els altres. Tot aquest camp incorpora les idees de resolució de conflictes, del compromís de tothom amb la convivència i

d'assumir els errors i culpes pròpies per reconciliar-se amb l'altre i reparar el dany, si escau.

Les normes i el camp de resolució de conflictes estan estretament relacionats i són complementaris, especialment a l'aula entre companys de classe i en les relacions interpersonals i la comunicació que es produeix en els grups classe.

Cinquè: rutines

Les rutines són els petits hàbits, formes d'actuar que es donen en els processos d'instrucció a l'aula. Són els professors qui dirigeixen les rutines i són els alumnes qui les han de respectar, executar i incorporar-les en el seu repertori personal de feina i convivència. Les rutines són les darreres conductes, la unitat bàsica de conducta i de disciplina de l'individu. Aquestes estan enllaçades en els procediments que els professors despleguen en fer classe i es converteixen en competències que l'alumne ha d'aprendre i manejar en el seu dia a dia. La construcció de les rutines adequades per a la convivència, l'autoregulació pròpia de la disciplina i l'aprenentatge requereix d'un bon guia, el professor, i un element integrador, l'alumne, que absorbeix el procediment i l'incorpora a la seva forma de relacionar-se i de treballar.

Aquestes rutines són part essencial de la disciplina i requereixen una gran autoritat per part del professor. És a dir, l'acatament d'aquestes significa que l'alumne entén que el professor el guia per al seu benefici i millora, que la seva influència és positiva per a ell/ella i que amb això aprendrà a millorar les competències socials i acadèmiques. El professor en aquest cas té autoritat.

El tema clau és com aconseguir que aquest procés ocorri satisfactòriament, si fos tan senzill com l'exposat, no hi hauria disrupció a l'aula, els alumnes no s'avorriren a l'aula, ni cercarien protagonisme a través de la transgressió, la

motivació seria alta i es valoraria el que s'està fent. Això ocorre amb alguns professors i no tant amb altres, això ocorre per a alguns alumnes i no tant per a altres. Hi ha claus possibles que ens permetin de millorar les rutines de l'aula?

Es treballa en la creació de "protocols d'actuació dins l'aula" (Fernández, 2008) per al professorat, l'objectiu del qual és que un conjunt de professors d'un nivell determinat acordin i impulsin certes rutines en la gestió dels conflictes, i en les estratègies didàctiques i pedagògiques que confereixin consistència i que siguin assequibles, conegudes i considerades oportunes per l'alumnat. Suposa, per tant, afavorir que el conjunt de professors reflexioni sobre la seva pràctica docent i cerqui un punt mitjà dels diferents estils docents de l'equip i concreti quines són les rutines més idònies per a un nivell o un grup determinat.

Aquest enfocament, els professors no el consoliden habitualment. És difícil dur-lo a terme per falta de temps dins l'estructura horària en els centres escolars, a més, suposa renúncia i reflexió crítica amb ànim de canvi i cooperació entre els professors. La cultura del professor molt centrada en "l'illa", "la llibertat de càtedra" i "l'estil personal de cada professor" és resistent al canvi de base dels procediments d'instrucció, encara que clarament siguin la unitat bàsica de benestar general i del clima d'aula.

D'una altra banda, la instrucció de les rutines a l'alumnat exigeix tres passes ineludibles, o dimensions de la conducta: l'execució de les activitats (saber què fer i com fer-ho), la motivació (els resultats i les experiències que es deriven) i la manera d'enjudiciar (avaluar i ajustar la conducta). Kanpczyk (2008).

Sens dubte, aquest marc regulador és el menys abordat quan parlem de disciplina. El nivell d'importància tanmateix és altíssim i està plenament

integrat a les metodologies didàctiques i estils d'aprenentatge que es promoguin a l'aula.

Resum

Per concloure, hem revisat el concepte de disciplina des d'una perspectiva d'autoregulació i participació de tots els membres de la comunitat en la bona disposició. Veim el paper important que juga el concepte d'autoritat per establir les línies d'actuació de la convivència i de la regulació de la norma. D'igual manera, s'observa com la disciplina s'enfila en un conjunt d'accions de tipus preventiu i educatiu que es fonamenten des de les diferents legislacions en aquest camp.

La disciplina, per tant, passa per cinc marcs reguladors, des de les rutines de l'aula que cada professor posa en marxa en facilitar els processos d'instrucció, d'ensenyament-aprenentatge, les normes d'aula que confereixen identitat de grup i creen cohesió i justícia, les normes generals de funcionament que ordenen el dia a dia en els centres i els procediments de gestió quotidiana dels conflictes, els grans projectes o propostes d'actuació dels plans de Convivència i dels reglaments de Règim Intern, que conclouen per la legislació que promou tendències i normativa en el tractament dels conflictes que tots han d'assumir. En definitiva, veim la importància que tots els membres de l'escala del sistema —l'administració, la comunitat, l'equip directiu, el tutor, els alumnes i els professors— tenen en la regulació de la disciplina per una convivència satisfactòria per a tots ells.

Bibliografia

Aguado, J.C i Vicente, J. (2006): *Gestión democrática de las normas*. En Torrego (coord.): *Modelo integrado de mejora de la convivencia*. Barcelona. Graó
Castro, J y Dos Santos, J (2001): *Del castigo a la disciplina positiva*. Salamanca. Ararú.

Fernández, I (ed) (2001): *Guía para la convivencia en el aula*. Madrid. Escuela Española.

Fernández, I (2008): *Decisiones de claustro o equipo docente para disminuir la disrupción en el aula*. En Torrego (coord.) *Los Planes de Convivencia*. Madrid. Alianza Editorial.

Gotzen, C (1997); *La disciplina escolar*. Barcelona. Hersori.

Knapczyk, D (2008): *Guía de autodisciplina*. Madrid. Narcea

Ortega, R i altres (2008). *10 ideas clave. Disciplina y gestión de la convivencia*. Barcelona. Graó